

КЪМ ИЗСЛЕДВАНЕТО НА ЛЕКСИКАТА НА “ПАНДЕКТИТЕ” НА НИКОН ЧЕРНОГОРЕЦ В ПЪРВИЯ ИМ СЛАВЯНСКИ ПРЕВОД

Събка Богданова (София)

Въз основа на лексикалния критерий към края на XIX в. И. И. Срезневски изказва предположение, че най-старият славянски превод на Пандектите на Никон Черногорец¹ (по-нататък: ПНЧ) е направен “при участии руского человека”², а И. А. Соболевски включва тази книга в списъка на произведенията, които “мы вправе будем признать за переведенные в Древней Руси”³. В най-старите руски ръкописи, съдържащи първия славянски превод на ПНЧ, Срезневски отделя около 80 думи, които според него “напрасно было бы искать в не-Русском облике или по райней мере в не-Русском смысле”⁴; някои лексикални русизми определя и Соболевски⁵. След проучване на тази лексика с оглед на нейната принадлежност към езика на превода или към езика на отделните преписи на ПНЧ, както и по отношение на възможността някои от незасвидетелстваните в старобългарските писмени паметници думи да са съществували в старобългарския книжовен език, Р. Павлова доказва, че 1) думи като *врадъвъ*, *внзньць*, *врдъкъ*, *врѣдънъ*, *въсланатн сѧ*, *оукропъ*, *гостити*, *дрожжна*, *нето* (“бъбрек”), *квасъ*, *кльцатн*, *къто*, *лагатн*, *мон*, *млататн сѧ*, *овѣдатн*, *папрѣтъ*, *пѣназь*, *хартна*, *цѣлъ*, *верьбнага недѣла*, *баба* са били познати и

---

¹ За книгата “Пандекти” на късновизантийския писател Никон Черногорец и нейните три славянски превода вж.: Словарь книжников и книжности Древней Руси. Вып. I (XI - первая половина XIV в.). Ленинград, 1987, 292-294; *Павлова, Р.* Пандекты Никона Черногорца в славянской письменности. - Славянска филология, т. 19. София, 1988, 99-116; Старобългарска литература. Енциклопедичен речник. С., 1992, 317-318.

Обикновено се приема, че първият (съкратен) превод на ПНЧ е направен в края на XI - нач. на XII в.; в последните години К. Максимович отнася този превод към средата или втората половина на XII в.: *Максимович, К. А.* К проблеме происхождения древнейшего славянского перевода “Пандектов” Никона Черногорца. - В: Славянское языкознание. XII Международный съезд славистов. Краков, 1998. Доклады российской делегации. М., 1998, с. 399.

² *Срезневский, И. И.* Пандекты Никона Черногорца. - Сведения и заметки о малоизвестных и неизвестных памятниках. Т. II., вып. 4. СПб., 1876, с. 293.

³ *Соболевский, А. И.* Особенности русских переводов домонгольского периода. - История русского литературного языка. Ленинград, 1980, с. 137.

⁴ *Срезневский, И. И.* Цит. съч., 291-296.

⁵ *Соболевский, А. И.* Цит. съч., с. 138.

на старобългарската писменост, а думи като *врѣскати*, *грамота*, *доспѣнѣи*, *кѣжѣ*, *ладина*, *литоушати*, *платнѣе*, *повлака*, *сѣгрѣвити*, *сѣмѣжарити*, *тлѣстѣ*, *комарникѣ*, *лагодити*, *окорнѣын*, *црѣвѣ* се срещат и в средновековната южнославянска писменост, в съвременните славянски езици, диалектите на българския език, поради което не могат да се смятат за специфични източнославянски лексеми; 2) като думи, внесени от източнославянски книжовник (т. е. като явления не на превода, а на руските преписи на ПНЧ) биха могли да се разглеждат названията на паричните единици *вѣверица*, *вѣкѣша*, *грнѣна*, *полоу грнѣна*, *рѣзана*, *рѣзѣ*, названията на предмети от руския бит, на лица или явления в обществото на източните славяни като *медоуша*, *ларѣ*, *капоуста*, *колоколѣ*, *посадѣникѣ*, *дѣшевоѣ*, *ровни*, *крѣноути*, *цѣпати*, *отарна*, *врѣста* (с пространствено значение), *хорошавѣ*, *оуѣ*⁶. В повечето от съвременните изследвания, обаче, като аргумент за източнославянския произход на най-ранния славянски превод на ПНЧ служи преди всичко посочената от Срезневски и Соболевски лексика. Някои руски изследователи⁷ смятат, че национално окрасената лексика като правило принадлежи на превода и че принципът на лексикалните замени при преписване на текстовете е в посока от регионалната (руска, южнославянска) към “усреднена църковнославянска” лексика, поради което те не приемат изказваното предположение, че руските книжовници са заменяли някои южнославянизми с източнославянизми (напр, че русизмът *вѣверица* в руските преписи е внесен по-късно на мястото на

---

⁶ Вж. в уводната статия в Т.1 (36-53) на: *Pavlova, R. / Bogdanova, S.* (Hrsg.). Die Pandekten des Nikon vom Schwarzen Berge (Nikon Černogorec) in der ältesten slavischen Übersetzung. Edition von Rumjana Pavlova und Săbka Bogdanova. Mit einem Aufsatz von Rumjana Pavlova, aus Bulgarischen von Renate Belentschikow. Teil 1 (427 S.); Teil 2 (410 S.). - Vergleichende Studien zu den slavischen Sprachen und Literaturen. Herausgegeben von Renate Belentschikow und Reinhard Ibler. Band 6. PETER LANG, Europäischer Verlag der Wissenschaften. Frankfurt am Main. 2000 (по-нататък: Pavlova/ Bogdanova)

За това, че и общославянските думи *капоуста*, *оуѣ* “трудно могат да се отнесат единствено към руския лексикален пласт” вж. *Славова, Т.* Ценно издание на славянския превод на Пандектите на Никон Черногорец. - *Palaeobulgarica* (под печат).

⁷ *Турилов, А. А.* Памятники древнерусской литературы и письменности у южных славян в XII-XIV вв. (проблемы и перспективы изучения). - В: XI Международный съезд славистов. Славянские литературы. Братислава, сентябрь, 1993. М., 1993, с. 36; *Молдован, А. М.* Критерии локализации древнеславянских переводов. - *Славяноведение*. М., 1994, № 2, 73-74; *Максимович, К. А.* Цит. съч., с. 402.

м'бдѣнница⁸). Досега липсва специално цялостно проучване на словното богатство на това голямо по обем преводно съчинение със сложен компилативен състав, но въпреки това се твърди, че както в руските, така и в сръбските преписи на ПНЧ, не се срещат “ярки югославянизми”⁹.

В настоящия доклад ще бъде представена най-общо част от лексиката на ПНЧ - суфиксните съществителни в първите 32 слова, текстът на които се съдържа в сръбски ръкопис от XIII в. със сигнатура Хил. 175¹⁰. Материалът е ексцерпиран от Индекса на словоформите във втория том на изданието на най-ранния славянски превод на ПНЧ по ръкопис Хил. 175 с разночетения по трите най-известни в науката източнославянски преписи ЯГМЗ 15583, Син. 836 и Чуд. 16¹¹. Лексемите се групират според наставката, като в рамките на всяка група се дават и сложните думи; разграничават се наименованията на лица от останалите одушевени и неодушевени съществителни. Думите се представят в следната последователност: I. Думи, които са зафиксирани в старобългарските паметници¹²; II. Думи, които не са зафиксирани в старобългарските паметници, но се срещат в други лексикографски източници¹³; III. Думи, които засега не се откриват в лексикографски източници или изследвания в областта на славянската историческа лексикология. За да се открие специфичната от общоупотребителната лексика, при думите,

---

⁸ *Павлова, Р.* Цит. съч., с. 108.

⁹ *Максимович, К. А.* Цит. съч., с. 402.

За състоянието на изследването на ПНЧ и по-специално на първия им славянски превод вж: *Павлова, Р.* Цит. съч.; *Богданова, С.* Об издании текстов из “Пандектов” Никона Черногорца и проблемах исследования этой средневековой книги. - *Palaeobulgarica*, 2001, №2, 98-107; *Богданова, С.* Пандекты Никона Черногорца в первом славянском переводе (состояние исследования). - Доаенът. Сборник в чест на 95 годишнина на проф. Н. М. Дилевски (под печат).

¹⁰ Сведения за Хил. 175, както и за други преписи от първия славянски превод на ПНЧ вж. в: *Павлова, Р.* Цит. съч., 100-103.

¹¹ *Pavlova, R. / Bogdanova, S.* Цит. съч., Т. 2, 225-400.

¹² Използваме: Старославянский словарь (по рукописям X-XI веков) /Под редакцией Р. М. Цейтлин, Р. Вечерки и Э. Благовой / М., 1994.

¹³ Направена е съпоставка с лексиката в: *Срезневский, И. И.* Словарь древнерусского языка. М., 1989 (съкратено Срезн.); Словарь древнерусского языка (XI-XIV в.) (съкратено СДРЯ); *Fr. Miklosich.* Lexicon palaeoslovenico - graeco - latinum. Vindobonae, 1862-1865. (съкратено Микл.); Словоуказатель к среднеболгарскому переводу хроники Константина Манассии по синодальному списку. - В: Среднеболгарский перевод хроники Константина Манассии в славянских литературах. С., 1988, 258-443 (съкратено Ман. Хрон.).

зафиксирани в Старославянският словарь (по-нататък - СС), се дава цифрата на посочените в този речник употреби, когато тя не надвишава 15¹⁴; ако дадена дума е зафиксирана с употреби само в един паметник, той също се посочва¹⁵.

I. Думи, зафиксирани в СС.

1. Наставка **-ъннѣкъ, -ннѣкъ** - 40 съществителни: а) наименования на лица - **вѣщннѣкъ** (1) Супр, **владѣннѣкъ** (3) Супр, **грѣшннѣкъ**, **длъжннѣкъ**, **клеветѣннѣкъ** (3), **кннжннѣкъ**, **мѣстѣннѣкъ** (3), **нанмѣннѣкъ**, **наслѣдѣннѣкъ** (14), **наставѣннѣкъ**, **научѣннѣкъ** (3) Евх, **обѣщннѣкъ** (15), **оходѣннѣкъ** (1) в Супр - **отъходѣннѣкъ** (в Хил, 175 - **ѡходѣннѣкъ**), **плѣннѣкъ** (14), **помощннѣкъ**, **поспѣшннѣкъ** (1) Супр, **постѣннѣкъ** (4), **прѣлѣстѣннѣкъ** (1) Супр, **прѣстѣпннѣкъ** (2), **работннѣкъ** (1) Евх, **ратннѣкъ** (11), **скверннѣкъ** (2) Супр, **стѣпннѣкъ** (3), **сѣпннѣкъ** (2) Супр, **трѣжннѣкъ** (10), **оугодѣннѣкъ** (2) Супр, **хоуѣннѣкъ** (3) Супр, **хыщннѣкъ** (9), **разбоннѣкъ**, **оучѣннѣкъ**, **жжннѣкъ** (3), **законопрѣстѣпннѣкъ** (11), **чловѣкооугодѣннѣкъ** (1) Син; **кннрннѣкъ** (3) Супр; неодошевени съществителни - **нестоучннѣкъ**, **молнтѣннѣкъ** (8), **праздннѣкъ**, **свѣтннѣкъ**, **свѣщннѣкъ** (10); **златннѣкъ** (1) Супр.

От изброените 40 думи към специфичната старобългарска лексика се отнасят 28 думи, като половината от тях са представени само в по 1 паметник: 12 - в Супр, 1 - в Евх, 1 - в Син.

2. Наставка **-ъць** - 19 думи : а) наименования на лица - **коупѣць** (6), **лѣстѣць** (15), **младѣнѣць**, **мртѣвѣць**, **отѣць**, **старѣць**, **творѣць**, **воговѣдѣць** (1) Супр, **вогносьѣць** (4), **вогословѣць** (5), **законодавѣць** (1) Син, **сръдѣчѣвѣдѣць** (1) Супр, **страстотрѣпѣць** (5) Супр, **хрнсто(со)любѣць** (4), **чловѣколюбѣць**; б) одушевлено съществително **тѣлѣць**; в) неодошевени съществителни - **вѣнѣць**, **ковѣжѣць**, **конѣць**.

---

¹⁴ За делитбата на специфична / общоупотребителна старобългарска лексика вж: **Спасова, М.** Производни съществителни за означаване на лица в старобългарския и среднобългарския превод на ORATIO XXXVIII (Слово на Рождество Христово) от Григорий Богослов. - Търновска книжовна школа, 6. Велико Търново, 1999, с. 251, бележка 7: "Като общоупотребителна лексика в проучването се приема тази лексика, която в старобългарските паметници до XI в. се среща повече от 15 пъти. Авторите на Старославянският словарь (по рукописям X-XI веков) са приели да посочват точно къде се регистрира дадена лексема до 15 пъти в паметниците"; вж. също бележка 28 на с. 252: "За специфични лексеми се приемат както хапаксите, които не се регистрират в нито един друг текст, така и лексемите, които имат до 15 употреби в старобългарските паметници".

¹⁵ Използваме приетите в СС съкращения за старобългарските ръкописи.

Към специфичната старобългарска лексика се отнасят 9 думи, от тях само в Супр се срещат 3 думи, само в Син - 1 дума.

3. Наставка - **тель** - 15 думи, наименования на лица: **властель** (5), **гонитель** (3) Супр, **гоувитель** (5), **досадитель** (2) Супр, **д'блатель**, **мжунтель**, **шланчунтель** (3), **правитель** (1) Супр, **пр'бдатель** (2), **р'ввннтель** (2), **роднтель**, **с'в'бд'бтель**, **с'д'бтель** (6), **оуунтель**, **храннтель**.

Към специфичната старобългарска лексика се отнасят 9 думи, от които 3 се срещат само в Супр.

4. Наставка - **нца** (-нница) - 19 думи: а) наименования на лица - **в'д'овнца**, **д'бвнца**, **любод'бнца**, **пнганнца** (5), **оубннца** (5), **в'л'д'вннца**, **помощ'нница** (1) Ен, **пост'вннца** (2); одушевени съществителни - **гр'блнца** (1) Син, **овьца**; в) неодушевени съществителни - **д'есннца**, **л'б'ствнца** (2) Супр, **паннца** (2) Супр, **палнца** (6), **гостнн'вннца**, **жнт'вннца**, **м'б'д'вннца** (1) Супр, **т'м'вннца**, **оу'м'гивальннца** (4).

Към специфичната старобългарска лексика се отнасят 10 думи, като 3 от тях се срещат само в Супр, 1 - само в Син, 1 - само в Ен.

5. Наставка - **ъинн** - 4 думи: а) наименование на лице - **рак'ъинн** (2); б) абстрактни съществителни - **мнлост'ъинн**, **гр'д'ъинн** (14), **благост'ъинн** (11).

Три от думите имат под 15 употреби в старобългарските паметници.

6. Наставка - **ъка** - 1 дума: наименование на лице - **влад'ъка**.

7. Наставка - **унн** - 2 думи: наименования на лице - **кр'ъмьунн** (2), **сокаунн** (3) Супр.

Тези думи с прабългарска наставка се отнасят към специфичната старобългарска лексика и са употребени само в 1 паметник - Супр.

8. Наставка - **арь** - 2 думи: названия на лице - **к'сарь**, **м'ытарь**.

9. Наставка - **ырь** - 1 дума: название на лице - **паст'ырь**.

10. Наставка - **нштъ** - 1 дума: название на лице - **д'бтнцъ**.

Следващите няколко наставки са характерни за абстрактните съществителни.

11. Наставка - **ъство** (-нство) - 29 думи: **богат'ъство**, **врат'ъство** (2), **бож'ъство**, **велнч'ъство** (10), **жен'ъство** (1) Евх, **нноч'ъство** (1) Супр, **ковар'ъство** (1) Супр, **лнхонм'ъство** (1) Син, **младен'ъство** (3), **м'гнож'ъство**, **ненстов'ъство** (4), **нес'ыт'ъство** (1) Супр, **шб'щ'ъство** (1) Супр, **пнган'ъство** (10), **послоуш'ъство** (1) Супр, **пророч'ъство** (3), **простран'ъство** (3), **раз'ъство** (1) Супр, **р'ем'ъство** (1) Супр, **род'ъство** (10), **свер'кп'ъство** (1) Супр,

оубожество (6), оучителство (1) Хил, цѣсарство, едннество (1) Евх, иство, дѣнство (3), прѣлюводѣнство (2) Супр, оубнство (14).

Към специфичната старобългарска лексика се отнасят 24 думи. Само в 1 паметник са употребени 13 думи: 9 - в Супр, 2 - в Евх, 1 - в Син, 1 - в Хил.

12. Наставка - ость - 26 думи: влагость, вѣдрость (1) Служ, грѣдость (3), дръзость, кротость, крѣпость, лѣнность (10), мнлость, мръзость (12), пакость, простость (1) Супр, прѣмждрость, радость, рѣвность (5), свѣтлость (7), скѣпность (1) Евх, славость (1) Рыл, сладость (3) Супр, твърдость (2) Супр, тѣгость (3), тѣжестъ (2) Супр, тнхость (7) Супр, хощдость (1) Супр, хытрость (12) Супр, чнстость (1) Супр, гарость.

Към специфичната старобългарска лексика се отнасят 17 думи, от които 6 се срещат само в Супр, по една дума има само в Евх и Рыл.

13. Наставка -ота - 7 думи: вѣсота, доброта, красота (11), нечнстота (4), работа (8), слѣпота (1) Евх, чнстота.

Четири от думите се отнасят към специфичната старобългарска лексика, една от тях се среща само в Евх.

14. Наставка -ѣствие - 6 думи: вѣщѣствие (1) Супр, лѣкавѣствие (3), невѣждѣствие (3), ошьствие (1) Зогр, прншьствие, цѣсарѣствие.

Специфични старобългарски са 4 думи, а една от тях е употребена само в Зогр.

15. Наставки -ѣва, -ѣда, -ѣа - 6 думи: слоужѣва, сѣдѣва, татѣва (7), неправѣда, молнтѣва, жрътѣва. Само една от тези думи се отнася към специфичната старобългарска лексика.

16. Наставка - знь - 5 думи: богазнь, казнь (6), кѣзнь (5), непрнзязнь прнзязнь (6). Три от тези думи са специфични.

17. Наставка - ѣкъ - 4 думи: нзѣтъѣкъ, наѣтъѣкъ, останѣкъ (4), прнѣтъѣкъ (5). Две от думите са специфични.

18. Наставка - нна - 5 думи (абстрактни, събирателни, предметни съществителни): глабнна, десѣтна (6), дроужнна, рогознна (1) Супр, храмнна (3). Три от думите са специфични; само в Супр се среща една от тях.

19. Наставка - нще - 7 думи: врѣтнще (13), пѣпрнще / попърнще, сѣкровнще, сѣдннще (4), сѣднще, сѣдалнще (7), трѣжнще. Специфичните думи са 3.

20. Наставка - ѣце - 1 дума: слѣнѣце.

21. Групата на отглаголните съществителни е най-многобройна - 216 съществителни: 115 на -еннѣ, 71 на -ннѣ и 40 на -

ни. До 15 употреби в старобългарските паметници имат около 165 думи, като 64 от тях се срещат само в 1 паметник: най-много са думите, употребени само в Супр - 51: заоушениѣ, наставлениѣ, отъпадениѣ, прозавениѣ, прѣмѣненниѣ, размъшлиениѣ, расъждениѣ, съблюденниѣ, съставлениѣ, творениѣ, оупражнениѣ, шнаженниѣ, отъмъщенниѣ, погублениѣ, попеуениѣ, попоушениѣ, приложениѣ, приимъшлиениѣ, поставлениѣ, свобождениѣ, оукрашениѣ, томиениѣ, благодарениѣ, благоизволенниѣ, блъждениѣ, опасениѣ, штъвръженниѣ, похвалениѣ; недооумѣнниѣ, похотѣнниѣ, ражднзаниѣ, растръзаниѣ, тлъкованиѣ, оглаголаниѣ, прииманиѣ, прѣвѣиваниѣ, длъготръпѣнниѣ, ласканиѣ, лаганиѣ, невндѣнниѣ, потъщаниѣ; вѣщнниѣ, безъловниѣ, вѣщъстениѣ, бездъждниѣ, забытнѣ, тѣщеславниѣ, неразоумниѣ, благородниѣ, орждниѣ, пособниѣ, вѣланиѣ. 5 думи са употребени само в Евх - благожъханиѣ, съпанниѣ, гадениѣ, безвѣрниѣ, незловниѣ; 3 думи са употребени само в Син - законопрѣстѣпленниѣ, развращениѣ, дрѣманниѣ; по 2 думи се срещат само в Клоц - протнвлениѣ, подѣланиѣ - и само в Зогр - коуруглашениѣ, неврѣженниѣ; една дума е зафиксирана само в Ен - стръмленниѣ.

II. Думи, които не са зафиксирани в старобългарските паметници, но се срещат в други лексикографски източници.

Голяма част от незафиксираниите в СС суфиксни образования намираме в Срезн. - около 130 думи. При това повечето от тях се употребяват в известните старобългарски преводни текстове, запазени в руски преписи от XI в. като Остр. ев., Арх. ев., Изб. 1073 г., Панд. Ант., Пат. Син., Мин. 1096 г.(окт), Мин. 1096 г.(сент), Мин. 1097 г. (за ноябрь), Гр. Наз. XI в., Мин. Пут. или в други църковнославянски текстове (Jo. Екз. Бог., Ефр. Крм., Новг. Крм., Ряз. Крм., Жит. Феод. Ст., Златостр., Илар. Зак. Благ., Мст. ев., Георг. Ам. и др.¹⁶

Наставка -ѣннѣ, -ннѣ - 16 думи: блнжѣннѣ, въздържѣннѣ, вѣнѣуѣннѣ, вѣрѣннѣ, клѣтѣѣннѣ, ошѣлѣннѣ, отъметѣннѣ, отъстоупѣннѣ, пѣуалѣннѣ, повнѣннѣ, постѣлѣннѣ, прнтѣуѣннѣ, прѣвопрѣстѣпѣннѣ, сѣродѣннѣ; любнѣннѣ, уѣстѣннѣ.

Наставка -ѣтель - 8 думи: гравнѣтель, добродѣтель, коумнослоужнѣтель, лѣжеоучнѣтель, послоушатѣль, прѣдѣстатѣль, сѣмотрнѣтель, сѣпаснѣтель; добродѣтель.

Наставка -ѣць - 9 думи: двоѣсловѣць, днѣуѣць, златооуѣстѣць, лнхонѣць, лнлостнѣць, простѣць, тоземѣць, урѣнѣць; хлѣбѣць.

¹⁶ Използваме съкращенията на паметниците според Срезн.

Наставка -нтъ - 1 дума: къруьмитъ.

Наставка -янинъ, -янъ - 2 думи: скитянинъ, християнъ.

Наставка -тъкъ - 1 дума: наследъкъ.

Наставка -нца, -ьница - 3 думи, названия на лица и 4 - на предмети: мольььница, прѣлюбоудѣнца, слоужььница; златница, лѣвница, молнтвььница, оузььница.

Наставка -нна - 4 думи с предметно или абстрактно значение: граднна, деватнна, твьрдъьнна, третнна.

Наставка -нще - 3 думи: обнтѣлнще, платнще, сънььмнще.

Абстрактната лексика е представена от образования със следните наставки:

Наставка -ьство - 22 думи: благобогъьство, влждьство, врауьство, въдовьство, жестоуьство, зѣльство, нгоуьство, нкономьство, мнншьство, недостатъуьство, оканьство, подобьство, постъьннуьство, равньство, самовольство, свонство, сватнтельство, свашеньство, старьуьство, стоуденьство, соуровьство, християньство.

Наставка -ость - 4 думи: влѣдость, въсость, гладость, сватость.

Наставка -ьствнѣ - 1 дума: отъшъствнѣ.

Наставка -ота - 1 дума: простота.

Наставка -ьба - 1 дума: мольба.

Наставките -еннѣ, -ннѣ, -нѣ са представени в около 50 отглаголни съществителни: благотвореннѣ, влѣуеннѣ, зълотвореннѣ, ндолослоуженнѣ, нзложеннѣ, нсхожденнѣ, краденнѣ, надъменнѣ, нахожденнѣ, неоустроеннѣ, пчуеннѣ, пороуеннѣ, пославленнѣ, пощадѣннѣ, проновщеннѣ, прогавленнѣ, раждъженнѣ, раздраженнѣ, рчуеннѣ, съвращеннѣ, състроеннѣ, оудолѣеннѣ, оудараннѣ, оусѣуеннѣ, храненнѣ; благоговѣннѣ, вѣьнманнѣ, дързаннѣ, злопомннаннѣ, зълостраданнѣ, нсконьуаннѣ, нстгазаннѣ, клеветаннѣ, млъуаннѣ, написаннѣ, обнтаннѣ, ослоушаннѣ, основаннѣ, отъданнѣ, помнлованнѣ, подъписаннѣ, послѣдованнѣ, постриганнѣ, прѣдъспѣганнѣ, прѣстаннѣ, раздраннѣ, растлѣннѣ, растоганнѣ, роуганнѣ; бестрашнѣ, благоуоуьннѣ, велнкодоушнѣ, добротворнѣ, зълобнѣ, зълочьстнѣ, нзвнтнѣ, нзобнаннѣ, нсчаднѣ, ласкръднѣ, любовоудрнѣ, любовьстнѣ, малодоушнѣ, отѣлтнѣ, празднословнѣ, прѣкословнѣ, роукодѣлнѣ, славохотнѣ, смѣреномжднѣ, сревролюбнѣ, съгласнѣ, съжнтнѣ, чловѣколюбнѣ.

Само няколко думи в Срезн. са отбелязани с употреби в паметници с нерелигиозен характер (летописи, грамоти): добродьньствнѣ (при добродьньство), въстлгновеннѣ, овоцнѣ, добътѣкъ, съдѣлььнкъ, пронзволѣеннѣ. От тези думи в Ман. хрон. откриваме:

довѣтъкъ, овошнѣ, пронзволѣннѣ. Думата въстагновѣннѣ в Микл. се дава в същото съчетание с предлога *безь*, в което е отбелязана един път в Хил. 175 на л.148в7-8 (в заглавието на 32 слово: *Ико н се велнко къзнъ иеть ·сотонна· вьлагатн чрѣс подовоу чловѣкомь· бѣ ѹлѣколювца вьтн· неврѣженна радн· н везь вьстегновѣнна сьгрѣшатн*. В СС е отбелязан глагол *въстагнажтн* (1) Син *‘стянуть, взнуздать’*, а също така има 2 омонимични глагола *въстазатн* със значения: при първия глагол - 1. *‘спрашивать’*. 2. *‘требовать назад, взыскивать, отбирать’*; при втория глагол - *‘обвинить, упрекнуть’*. Има и дума *въстазаннѣ ‘требование’*. В Срезн. думата *въстаженнѣ* е представена с пример от Изб. 1073 г.: *Безь въстаженна въ ськоупленнхъ*. В Микл. думата *сѣдѣльннкъ* е посочена по църковнославянски (житиен) текст, а *довродьнствѣннѣ* - по хроника.

Няколко думи са зафиксирани в Срезн. и/или в СДРЯ само с примери от ПНЧ: *вѣщнннкъ* (но се среща в СС), *желатель* (три примера в СДРЯ само от ПНЧ, а в Срезн. липсва), *оруженосецъ*, *платнцѣ*, *сьродьство*, *прнтъчѣннѣ* (в знач. *‘препятствие’*), *сплетѣннѣ* (в знач. *‘тяжба, ссора’*), *позорованнѣ* (в знач. *‘смотрение’*), *стрѣпѣтаннѣ*, *свонтнѣ*. Думата *желатель* е отбелязана в Микл. в минеен текст. В Микл. е зафиксирана и думата *платнцѣ*. В Микл. намираме *оруженосецъ*, а в Ман. хрон. - *оружноосецъ*. Думата *сьродьство* е зафиксирана в Микл. и Ман. хрон. В Ман. хрон. има няколко употреби на *сплетѣннѣ* (*злокъснѣноѣ сплетѣннѣ*, *лжкавѣствѣ сплетѣннѣ*, *лжкавомоу сплетѣннѣ* и др.), но е трудно да се каже дали значението съвпада с това на думата в ПНЧ - единственият пример от ПНЧ в Срезн. съответства на примера в Хил. 175, л. 72а3: *соутъ во нѣцнн ролнѣю оупнтающе се· не свѣдоуще градъскынхъ законь· нн гаже на соуднцн сплетѣнна*. В Хил. 175, л. 48а16 има още една употреба: *сего радн сѣчнана сплетѣнна хъ ѿмѣцѣть*. Думите *позорованнѣ*, *стрѣпѣтаннѣ* засега не сме открили в други източници, но в СС има думи от същия корен: *позороватн ‘смотреть, быть зрителем’* (Супр), *стрѣпѣтнѣтъ*, *стрѣпѣтънъ* (и *стрѣпѣтанна* (!) Сав). На *свонтнѣ* в Хил. 175, л.144в23 със значение *‘свойство, особенность’*(?) (според Срезн. по Син. 836) в ЯГМЗ 15583 и Чуд. 16 съответства своѣго вѣда. В Срезн. е отбелязана еднокоренна дума *свонтъ ‘свойство’*, която се среща в Лез. XXXV.9. толк. (Упыр. 242) и в Изб. 1073 г. л. 230. В Микл. откриваме: *внновѣннкъ*, *назнратель*, *сѣгладатель*, *лжжеоувннцъ*, *градннаръ*, *научальство*, *нетрѣбѣство*, *неоудовѣство*, *льгъкость*, *владословнѣ*, *благосрднѣ*,

нзврѣженіе, нстопленіе, нстоуеніе, любосластніе, невѣннманіе, облѣганіе, отраженіе, отѣстоганіе, отѣуоужденіе, провндѣніе, рацнтганіе, соуѣтроудніе, сѣданіе (и в Ман. хрон.).

Ш. При по-нататъшното проучване на лексиката ще бъде потърсена евентуалната фиксация на думите: ѿкрѣтель, кипоурѣнникъ, промѣнникъ, скверьнословьць, матерольвьць, свѣтъльство, сѣжитѣство, скверьность, благонауннаніе, възненавндѣніе, вѣслѣдованіе, вѣрованіе, двонестрастніе, нздоровленіе, неоуправленіе, прнтѣуеніе, прѣпѣтніе, прѣдолѣніе, роукосѣгрѣшеніе, роуколѣганіе - тези думи са с по една употреба в Хил, 175.

След този най-общ обзор на суфиксните съществителни в сръбския препис на ПНЧ може да бъдат направени следните изводи: 1) По-голямата част от разглежданите думи (около 420) са познати на старобългарската лексикална система. Към специфичната старобългарска лексика се отнасят 284 думи, т. е. около две трети от старобългарските думи в ПНЧ. От тях една голяма част - 115 думи - са зафиксирани само в по един старобългарски паметник: Супр - 89, Евх - 10, Син - 7, Зогр - 3, Клоц - 2, Ен - 2, Хил - 1, Рил - 1. Както се вижда, силно се откроява по своята многочисленост групата на думите, употребени само в Супр. 2). Преобладаващата част от думите, зафиксирани в Срезн., се срещат в руските писмени паметници от XI в. - преписи на старобългарски преводни текстове. Употребата на думите в този кръг от руски паметници не ги отнася към специфичната източнославянска лексика; това може да се каже и за думите, зафиксирани в църковнославянски текстове; интересно е да подчертаем, че много от думите се употребяват в Ефремовската кормчая¹⁷, Хрониката на Георгий Амартол, Словата на Григорий Богослов, "Богословие" на Йоан Екзарх, които се определят като преписи от преславски текстове¹⁸. 3) голяма част от сравнително малкото думи, които намираме в Микл., са познати на южнославянската писменост.

В заключение ще отбележим, че първият славянски превод на ПНЧ се отличава с много богата и разнообразна лексика,¹⁹ което се

---

¹⁷ За връзката на ПНЧ с Ефр. Крм. вж. в: *Максимович, К. А.* К проблеме..., с. 403-404.

¹⁸ *Славова, Т.* Преславската редакция на Кирило-Методиевия старобългарски евангелски превод. - Кирило-Методиевски студии, 1989, кн 6, 24-25.

¹⁹ Хил. 175 има 10463 словоупотреби, при това голяма част от думите са с ниска честотност. Текстът на Хил. 175 е съкратен вариант на най-ранния превод на ПНЧ. В следващи лексикални изследвания ще бъде добавена и

обяснява с енциклопедичния характер на текста.²⁰ При суфиксната производна лексика са представени всички продуктивни в старобългарския език форманти и не се наблюдават лексеми, чийто произход би могъл да се обясни единствено с възникването им в източнославянска среда²¹.

Като се има предвид сложния състав на текста, по-нататъшните системни проучвания на лексиката на първия славянски превод на ПНЧ трябва да бъдат предшествани от източниковедски анализ, да се извършват поотделно в рамките на лингвотекстологични изследвания на всяка съставна част на текста, да отчитат по възможност цялата традиция на текста в славянската писменост.

лексиката на онези части от ПНЧ, които липсват в Хил. 175, но са издадени по руски преписи, вж.: *Pavlova, R. / Bogdanova, S.* Цит. съч., Т. 2. Следва да бъде проучена и лексиката в текста на ПНЧ след 32 слово, който не е издаван изцяло.

²⁰ ПНЧ съдържа извадки от съчиненията на светите отци и учители на църквата, от манастирски типичи, от апостолски канони и канони на вселенските и поместните събори, от жития и т. н. Имат 63 глави, в които се третират въпросите на християнската нравственост. Вж. за състава на ПНЧ в: *Срезневский, И. И.* Цит. съч., 246-251.

²¹ Трябва да добавим, че срещу представената тук лексика от сръбския ръкопис Хил. 175 в редки случаи намираме разночетения в руските преписи ЯГМЗ 15583, Син. 836 и Чуд. 16., поради което отнасяме направените изводи общо към лексиката на първия славянски превод на ПНЧ. Разночетенията в преписите заслужават специално внимание. Вече сме отбелязвали, че някои от тях не потвърждават мнението, че лексикалните замени са били в посока от руските към сръбските преписи, вж.: *Богданова, С.* Об издания текстове из "Пандектов"... , 105-106.

**ABOUT THE STUDY OF THE VOCABULARY OF THE
PANDECTES BY NICON OF THE BLACK MOUNT IN THE FIRST
SLAVONIC TRANSLATION**

Subka Bogdanova

Summary

In the article has been presented a suffixal derivative vocabulary in its earliest Slavonic translation of the Pandectes by Nicon of the Black Mount as per in the Serbian manuscript Hil. 175 of the XIII-th century, compared with the vocabulary of the Old Bulgarian MSS.

In the derivative vocabulary of Nicon's Pandectes have been presented all the productive formatives occurring in the Old Bulgarian language. The Pandectes do not contain words, which appearance is possible to be connected with the East-Slavic ethnical area only. There is a similarity in the vocabulary of the MSS from the Preslav's circle.